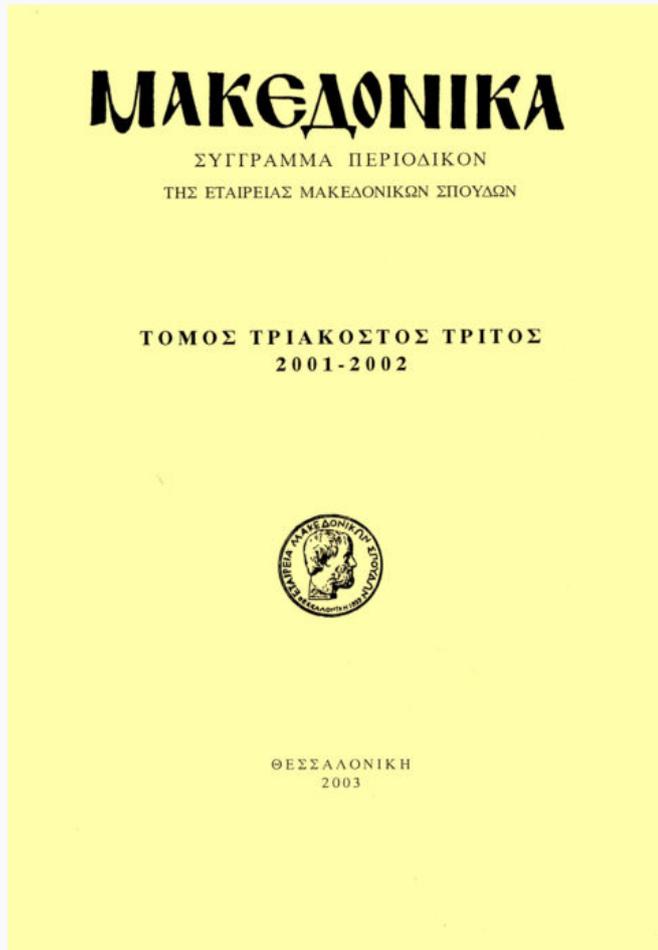

Μακεδονικά

Τόμ. 33, Αρ. 1 (2002)

Θεόδωρος Τετραγωνίτης, ένας στρατιώτης από τη Στρουμνίτσα στον Πλαταμώνα

Αρχοντούλα Αναστασιάδου

doi: [10.12681/makedonika.282](https://doi.org/10.12681/makedonika.282)

Copyright © 2014, Αρχοντούλα Αναστασιάδου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αναστασιάδου Α. (2002). Θεόδωρος Τετραγωνίτης, ένας στρατιώτης από τη Στρουμνίτσα στον Πλαταμώνα. *Μακεδονικά*, 33(1), 131-140. <https://doi.org/10.12681/makedonika.282>

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΤΕΤΡΑΓΩΝΙΤΗΣ, ΕΝΑΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗΣ
ΑΠΟ ΤΗ ΣΤΡΟΥΜΝΙΤΣΑ ΣΤΟΝ ΠΛΑΤΑΜΩΝΑ*

Ο βυζαντινός τειχισμένος οικισμός του Πλαταμώνα μαρτυρείται στις πηγές μόλις στα 1198, σε χρυσόβουλο του Αλεξίου Γ΄ Κομνηνού¹. Οι αναστηλωτικές και ανασκαφικές εργασίες, ωστόσο, μαρτυρούν ότι ο οικισμός υπήρχε ήδη κατά την παλαιοχριστιανική και πρωτοβυζαντινή περίοδο².

Η σημερινή μορφή της οχύρωσης γενικά χρονολογείται στην περίοδο της Λατινοκρατίας, υπάρχουν ωστόσο τμήματα που ανάγονται σε παλιότερες περιόδους, έως τουλάχιστον τους πρώτους ελληνοσικκούς χρόνους³. Παρά την ανά τους αιώνες ύπαρξη και δραστηριότητα του οικισμού πολύ λίγα είναι τα στοιχεία που με σχετική ασφάλεια στηρίζουν την εσωτερική χρονολόγηση των ιστορικών φάσεων του.

Ένα από αυτά εντοπίστηκε κατά τις εργασίες αναστήλωσης του κεντρικού οκτάγωνου πύργου και του περιμετρικού τειχίσματός του. Παχύ στρώμα κρημνισμάτων κάλυπτε την πύλη που οδηγούσε από την ακρόπολη στον περίβολο του πύργου⁴. Πρόκειται για στενή και χαμηλή θύρα με παραστάδες από δύο μονόλιθους κίονες σε δεύτερη χρήση. Κατά την ανασκαφή βρέθηκε μετακινημένο το υπέρθυρό της από φαιό, ιδιαίτερα σκληρό μάρμαρο, σχήματος παραλληλεπίπεδου και διαστάσεων 1,57x0,22(ύψ.)x0,37 μ. Το υπέρθυρο προέρχεται από παλιότερο κτίσμα και είναι τοποθετημένο στην πύλη ανάστροφα, με την αρχικά κάτω επιφάνεια προς τα πάνω. Στην εμπρόσθια προς τον εισερχόμενο όψη φέρει εγχάρακτη ελεύθερη μονόστιχη επιγραφή, η οποία συνίσταται σε όνομα ακολουθούμενο από χρονολογία σε σταυρόσχημη διάταξη:

Θε_δωρ(ος) _ Τετραγων_της ω Ετ(ε)ι ΜΓ
-- 5

* Ευχαριστώ την κα Κ. Λοβέδου-Τσιγαρίδα για την παραχώρηση της άδειας δημοσίευσης της επιγραφής.

1. Α. Ε. Βακαλόπουλος, *Τα κάστρα του Πλαταμώνα και της Ωριάς Τεμπών και ο τεκές του Χασάν Μπαμπά*, Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 23-24.

2. S. Ćuršić - E. Hadjistryfonos, *Secular Medieval Architecture in the Balkans (1300-1500) and its Preservation*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 106.

3. Κ. Λοβέδου-Τσιγαρίδα, «Ανασκαφικές εργασίες στο κάστρο του Πλαταμώνα 1995-1997», *ΑΕΜΘ* 11 (1997) 241 κ.ε.

4. Κ. Λοβέδου-Τσιγαρίδα, «Νέα ανασκαφικά ευρήματα στο κάστρο του Πλαταμώνα», *ΑΕΜΘ* 7 (1993) 236.

5. Ακολουθούν τα γράμματα ΘΕΟΦΗΦ(ι), μικρότερου ύψους και προχειρότερης μορφής, μάλλον μεταγενέστερες χαράξεις που προσπαθούν να μιμηθούν την αρχική επιγραφή. Χάραγμα

Η επιγραφή είναι γραμμένη σε μεγαλογράμματη με ύψος γραμμάτων 2,8-4,7 εκ. Τα γράμματα είναι ιδιαίτερα επιμελημένα στο πρώτο μέρος, στο όνομα του προσώπου, ενώ σταδιακά, λόγω ίσως της δυσκολίας χάραξης, χαρακτηρίζονται από κάποια προχειρότητα. Στο συντομογραφημένο όνομα Θεόδωρο(ς) το γράμμα Ρ υπερτίθεται του Ω. Συμπλοκές γραμμάτων ΤΡ και ΤΗ. Παύλες πάνω από τους ελληνικούς αριθμούς των εκατοντάδων και των δεκάδων.

Το έτος από κτίσεως κόσμου _ΩΜΓ αντιστοιχεί με το 1334/5. Η σταυρόσχημη διάταξη της χρονολογίας αποτελεί σπάνιο παράδειγμα, όσον αφορά στις βυζαντινές επιγραφές⁶. Η λιτότητα διατύπωσης, εξάλλου, που χαρακτηρίζει το κείμενο δεν είναι χωρίς παράλληλα. Σε μια μεγάλη ομάδα επιγραφών, κυρίως από τη Θράκη και τα νησιά του βορείου Αιγαίου που αφορούν ανακαινίσεις οχυρώσεων στον 14ο και 15ο αι. από αξιωματούχους της αυτοκρατορίας, τα στοιχεία περιορίζονται στην αναφορά του προσώπου, ίσως του αξιώματος και του χρονικού προσδιορισμού⁷.

Η επιγραφή δεν είναι σύγχρονη με την κατασκευή του μαρμαρίνου υπερθύρου της πύλης, όπως φανερώνουν τα γράμματα που είναι χαραγμένα αντίστροφα ως προς την αρχική τοποθέτηση. Αυτή είτε χαραχτηκε κατά την ανέγερση του περιβόλου και της πύλης ή δημιουργήθηκε σε κάποια άλλη δεδομένη στιγμή και ο μάστορας τη σεβάστηκε και τοποθέτησε το υπέρθυρο έτσι, ώστε να είναι ορατή και αναγνώσιμη. Αν το ενεπίγραφο υπέρθυρο ανήκει στην πύλη ή προέρχεται γενικότερα από την οχύρωση του κάστρου, τότε ο Τετραγωνίτης ταυτίζεται με κάποιο στρατιωτικό ή διοικητικό αξιωματούχο της πόλης, ο οποίος φρόντισε για τη συντήρηση και την ανακαίνιση των τειχών της⁸.

Το οικογενειακό όνομα Τετραγωνίτης απαντά στις πηγές από το β' μισό του 13ου ως και τα μέσα του 15ου αι. χαρακτηρίζοντας μία επιφανή οικογένεια γαιοκτημόνων στην περιοχή Στρούμνιτσας. Μέλη της μαρτυρούνται συνεχώς σε έγγραφα που αφορούν στην περιοχή από το 1286 ως το 1355 και μεμονωμένα πάλι στα μέσα του 15ου αι. Ομώνυμο πρόσωπο ζει στο β' μισό

εξάλλου με το έτος 1913 υπάρχει στη σημερινή κάτω επιφάνεια του υπερθύρου.

6. Σε ανάλογη μορφή δίνεται η ημερομηνία σε επιγραφή του 1502 στην Παντάνασσα του Μυστρά, G. Millet, «Inscriptions byzantines de Mystra», *BCH* 23 (1899) 140-141.

7. Βλ. C. Asdracha, «Inscriptions byzantines de la Thrace orientale et de l'île d'Imbros (XIIe-XVe s.)», *ΑΔ* 43 (1988) Μελέτες, αφ. 10, 33, 37-40, 42, 44-45. Επίσης, C. Asdracha - Ch. Bakirtzis, «Inscriptions byzantines de Thrace. Édition et commentaire historique», *ΑΔ* 35 (1980), Μελέτες, αφ. 21-27, 30.

8. Βλ. ανάλογες επιγραφές στο Asdracha, *ό.π.*, αφ. 33, 37-40, 42, 44-45 και J. M. Spieser, «Inventaires en vue d'un recueil des inscriptions historiques de Byzance, I, Les inscriptions de Thessalonique», *TM* 5 (1973) αφ. 23, 28.

του 14ου αι. στην Κωνσταντινούπολη και συνδέεται με την ανώτερη αριστοκρατία της πρωτεύουσας.

Ο πρώτος που αναφέρεται από την οικογένεια των Τετραγωνιτών είναι ο σεβαστός Θεόδωρος⁹, γαιοκτήμονας της Στρούμνιτσας και μέλος της τοπικής αριστοκρατίας¹⁰. Σύμφωνα με πωλητήριο έγγραφο του έτους 1286 στη Μονή Ιβήρων¹¹ ο κυρ-Θεόδωρος Τετραγωνίτης αγοράζει χωράφια σε αγροτική περιοχή κοντά στα δικά του κτήματα. Η ιδιοκτησία των Τετραγωνιτών, η οποία προφανώς ήταν σημαντική, αν κρίνουμε από το γεγονός ότι χρησιμοποιείται σε έγγραφα ως ορόσημο για τον τοπογραφικό προσδιορισμό γειτονικών ιδιοκτησιών¹², αναφέρεται και σε σλαβική πράξη του 1293-1302 της Μονής Χελανδαρίου¹³.

Το δεύτερο μέλος της οικογένειας μαρτυρείται πολλαπλώς σε έγγραφα της Μονής Ιβήρων κατά το πρώτο μισό του 14ου αι. Πρόκειται για τον στρατιώτη Τετραγωνίτη¹⁴, συγγενή, σύμφωνα με το Lefort¹⁵, του κυρ-Θεόδωρου και κτήτορα του μονυδρίου «Τα άγια των αγίων» στη Στρούμνιτσα, το οποίο ήδη κατά το 1310 είχε δωρήσει στη μονή¹⁶.

Τρεις δεκαετίες αργότερα, το 1351, κάποιος Τετραγωνίτης αναφέρεται ως ο ιδρυτής του μονυδρίου της Θεοτόκου στην ίδια πόλη, ιδιοκτησίας της Μ. Ιβήρων¹⁷. Αυτός, ήδη μακαρίτης¹⁸, ταυτίζεται προφανώς με το στρατιώτη-

9. E. Trapp, *Prosopographisches Lexicon der Palaiologenzeit* (Österreichische Akademie der Wissenschaften), τ. 1 κ.ε., Vienna 1976 κ.ε., 27598 (στο εξής: *PLP*).

10. Ο τίτλος του σεβαστού, ενώ αρχικά αποδιδόταν στα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας και της ανώτερης αριστοκρατίας, από τον 12ο αι. άρχισε σταδιακά να υποβαθμίζεται και στα παλαιολόγια χρόνια κατέληξε να χαρακτηρίζει χαμηλόβαθμους αξιωματούχους και μέλη τοπικής αριστοκρατίας. Για το αξίωμα του σεβαστού βλ. L. Stiernon, «Notes de titulaire et de prosopographie byzantine. Sébaste et gembros», *REB* 23 (1965) 222-243· H. Ahrweiler, «Le sébaste, chef de groupes ethniques», *Polychronion, Festschrift Franz Dölger*, Heidelberg 1966, σσ. 34-38 και J. Verpeaux, *Pseudo-Kodinos, Traité des offices*, Paris 1966, 131.21 κ.ε., 139.30, 166.33 και passim.

11. J. Lefort - N. Oikonomidès - D. Papachryssanthou - V. Kravari, *Actes d'Iviron*, τ. III, Paris 1994 (στο εξής: *Actes d'Iviron III*), 64· F. Dölger, *Aus den Schatzkammern des Hl. Berges*, München 1948, αφ. 110 (στο εξής: *Schatzkammern*).

12. *Actes d'Iviron III*, 77, passim.

13. L. Petit - B. Corabiev, *Actes de Chilandar, Μέρος 2, Actes Slaves* (publiées par B. Korabiev), *Actes de l'Athos V*, Παράρτημα του 19ου τόμου, αφ. 1, Αγ. Πετρούπολη 1911, αφ. 8. 207-8.

14. *PLP* 94580.

15. *Actes d'Iviron III*, 119, σ. 183.

16. Χρυσόβουλος λόγος Μιχαήλ Θ' επικύρωσης των προνομίων και των ιδιοκτησιών της Μονής Ιβήρων του 1310, *Actes d'Iviron III*, 72.131 και Πρακτικό απογραφής των περιουσιακών στοιχείων της Ιβήρων στην περιοχή της Στρούμνιτσας του 1320, *Actes d'Iviron III*, 77.197.

17. Χρυσόβουλος λόγος του Ιωάννη Στ' Καντακουζηνού επικύρωσης των ιδιοκτησιών της Μ. Ιβήρων, J. Lefort - N. Oikonomidès - D. Papachryssanthou - V. Kravari, *Actes d'Iviron*, τ. IV, Paris 1995 91.36-38, (στο εξής: *Actes d'Iviron IV*), πρβλ. F. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches V (1341-1453)*, München und Berlin 1965, 2980 (στο εξής: *Kaiserurkun-*

ιδρυτή του ναού «Τα άγια των αγίων», του οποίου η αφιέρωση μάλλον άλλαξε στο διάστημα που μεσολάβησε. Το όνομα, ωστόσο, του δωρητή μνημονεύεται και η φήμη του διατηρείται¹⁹ σαράντα τουλάχιστον χρόνια μετά τη δωρεά του ναού στη μονή²⁰. Τέσσερα χρόνια αργότερα, στα 1355, ο γιος του σεβαστού Τετραγωνίτη²¹ παρίσταται ως μάρτυρας σε πράξη πωλήσεως στο Μελένικο²².

Οι παραπάνω αναφορές, στον σεβαστό Θεόδωρο και στον ανώνυμο στρατιώτη, αφορούν μάλλον στο ίδιο πρόσωπο. Με βάση τα στοιχεία του καταλόγου των στρατιωτών που παραθέτει ο Bartusis, τα κοινά σημεία είναι αρκετά, ώστε να οδηγήσουν στην ταύτιση των δύο προσώπων²³.

Στη συνέχεια μεταφερόμαστε στην πρωτεύουσα και στο έτος 1373. Ο Θεόληπτος Τετραγωνίτης²⁴, του οποίου το κοσμικό όνομα παραμένει άγνωστο, μεγάλος σε ηλικία και περιβληθείς ήδη το μοναχικό σχήμα, εγκυβρίζει ως εκπρόσωπος των εγγονών του τον κυρ-Λέοντα Χρυσολωρά, αδελφό του αποδημίσαντα γαμπρού του, του λογοθέτη του γενικού Ιωάννη Χρυσολωρά, για λόγους περιουσιακών στοιχείων²⁵.

den). Πρβλ. *PLP* 27596.

18. *Actes d'Iviron IV*, σ. 124 και Dölger, *Kaiserurkunden*, ό.π., σ. 28.

19. Προφανώς η φράση «του Τετραγωνίτου εκείνου» *Actes d'Iviron IV*, σ. 38 μεταφράζεται ως «μακαρίτης», *Actes d'Iviron IV*, σ. 124 και Dölger, *Kaiserurkunden*, ό.π. Θα μπορούσε ωστόσο να δηλώνει την εξέχουσα θέση του προσώπου, πρβλ. Ε. Κριαράς, *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημιόδοις Γραμματείας (1100-1669)*, 5ος τόμος, Θεσσαλονίκη 1966 κ.ε., σ. 361 και Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, Αθήνα 1951, σ. 493 ή ακόμη την απομάκρυνση του από την περιοχή, η οποία όμως δεν συνοδεύτηκε από λήθη του ονόματος και της ιδιότητάς του ως χορηγού, λόγω της ύπαρξης εγγράφου ή επιγραφής στον ναό.

20. Αντίθετα, ο στρατιώτης Κνετζόπουλος, ο οποίος αναφέρεται μαζί με τον Τετραγωνίτη στην πράξη του 1310 ως δωρητής του γειτονικού ναού των Αποστόλων (*Actes d'Iviron III*, 72.127-130 και *Actes d'Iviron IV*, 77.196-197) έχει πια ξεχαστεί, *Actes d'Iviron IV*, 91.38-39.

21. *PLP* 27594, όπου λανθασμένα μάλλον χαρακτηρίζεται ως σεβαστός Μελένικο. Προφανώς πρόκειται για τον γιο του σεβαστού Θεόδωρου που ζει στα 1286.

22. Πρατήριο στα ελληνικά αρχεία της Μ. Χελανδαρίου, L. Petit - B. Korabiev, *Actes de Chilandar I*, *Actes grecques* (publiées par L. Petit), *Actes de l'Athos V*, Παράρτημα του 19ου τόμου, αφ. 1, Αγ. Πετρούπολη 1911, 144.24.

23. Οι στρατιώτες-προνοϊάριοι ανήκουν στην τοπική αριστοκρατία και το όνομά τους συχνά έπεται του προθέματος κυρ-. Πολλοί είναι γαιοκτήμονες και αρκετοί από αυτούς στρατιωτικοί αξιωματούχοι, χαμηλόβαθμοι ως επί το πλείστον, αλλά και ανώτεροι, έως και διοικητές πόλεων. Δύο πρόσωπα, εξάλλου, τα οποία περιλαμβάνονται στον κατάλογο, φέρουν συγχρόνως τον τίτλο του σεβαστού. Μ. C. Bartusis, *The Late Byzantine Army, Arms and Society*, Philadelphia USA 1997, σσ. 369-380 (στο εξής: *Army*). Βλ. επίσης R. Radicé, *New data about Pronoiaris from the First Decades of the 14th Century*, *ZRVI* 21 (1982) 93 και H. Ahrweiler-Glykatzl, «Une inscription méconnue sur les Mélingues du Taygète», *BCH* 86 (1962) 5.

24. *PLP* 27599.

25. L. Perri, «Due documenti greci del XIV secolo in un codice della Biblioteca Vaticana (Vat. Gr. 1335)», *JÖB* 30 (1981) 277-297. Άλλο ένα πρόσωπο με το ίδιο επώνυμο, ο Τρύφων Τετραγωνίτης, του οποίου τον επιτάφιο συνθέτει ο Μανουήλ Φίλης, μαρτυρείται στον 14ο αι. Βλ. *Manuelis Philae carmina inedita*, ed. E. Martini, Neapoli 1900, αφ. 69, σσ. 91-92, πρβλ. *PLP* 27600.

Η τελευταία μνεία της οικογένειας στις πηγές γίνεται με τον κυρ-Γεώργιο²⁶ στο βρέβιο της μονής της Veljousa. Αυτός, φοροεισπράκτωρ και ιδιότροπος κατά τον συντάκτη του καταλόγου²⁷, έχει επιβάλει ήδη το 1449²⁸ υπερβολικό φόρο στη μονή και την έχει καταστήσει υπερχρεωμένη.

Σε όλες τις παραπάνω αναφορές του οικογενειακού ονόματος στις πηγές δεν υπάρχει καμία ένδειξη σχέσεων των προσώπων με τον Πλαταμόνα, ούτε και η πόλη έχει σχέση διοικητική ή άλλη με τη βόρεια Μακεδονία²⁹. Το πρώτο ερώτημα που τίθεται είναι αν ο Θεόδωρος του κάστρου κατάγεται από την ίδια οικογένεια της Στρούμνιτσας. Η ταύτιση όμως του Τετραγωνίτη της επιγραφής με τον κυρ-Θεόδωρο, τον γαιοκτήμονα και σεβαστό που ζει στα 1286 στη βόρεια Μακεδονία δεν είναι απόλυτα ασφαλή. Παρά τη συνωνυμία, το μεγάλο χρονικό διάστημα των 48 ετών που μεσολαβεί ανάμεσα στο αθωνικό έγγραφο και στη χρονολόγηση της επιγραφής καθιστούν την υπόθεση αρκετά ανίσχυρη. Δεν μπορούμε, ωστόσο, να αποκλείσουμε κατηγορηματικά την ταυτότητα των δύο προσώπων· η χρονική απόσταση είναι μεγάλη, δεν λείπουν όμως ανάλογες περιπτώσεις, όπως αυτή του Αλεξίου Φιλανθρωπηνού, στρατηγού στη Μ. Ασία κατά τα έτη 1293-5, διοικητή της Φιλαδέλφειας κατά τα 1324-1327 και της Λέσβου στο διάστημα 1335-1336/7³⁰.

Την παραπάνω σκέψη ενισχύει η δυνατότητα συσχετισμού του Θεόδωρου της επιγραφής με το δεύτερο κατά σειρά αναφοράς μέλος της οικογένειας, τον στρατιώτη Τετραγωνίτη. Κατά την υστεροβυζαντινή εποχή το σύνολο των

26. PLP 27597· L. Petit, «Le monastère de Notre-Dame de Pitié», *IRAİK* 6 (1900) 124 (στο εξής: «Monastère»). Πρβλ. και την αγγλική μετάφραση του καταλόγου από τους A. Bandy - N. Ševčenco, Eleousa Inv.: *Inventory of the Monastery of the Mother of God Eleousa in Stroumitza*, Byzantine Monastic Foundation Documents (J. Thomas - A. Constantinidès-Hero ed.), Dumbarton Oaks Electronic Texts - Byzantine Studies, Dumbarton Oaks 1999-2000, αφ. 61, σ. 1667-1678, έδωση προσιτή μέσω internet.

27. Petit, «Monastère», ό.π.

28. Η αναφορά του οικογενειακού ονόματος στον 15ο αι. παραμένει μοναδική. Η χρονολογία του καταλόγου ωστόσο δεν είναι εξακριβωμένη, βλ. Bandy - Ševčenco, ό.π., Εισαγωγή, σημ. 1. Το έγγραφο φέρει τη χρονολογική ένδειξη Δευτέρα 10 Φεβρουαρίου 12ης ινδικτιώνας. Σύμφωνα με τον Petit, «Monastère», ό.π., τα έτη που συμπίπτουν με την παραπάνω ένδειξη είναι τα 1119, 1164, 1449, 1494 και 1539. Ο H. Omont, «Inventaire du trésor et de la bibliothèque du monastère de Stroumitza», *Mélanges Henri Weil*, Paris 1898, σσ. 309-320 λανθασμένα προτείνει τη χρονολογία 1344 και οι V. Laurent, «Recherches sur l'histoire et le cartulaire de Notre-Dame de Pitié à Stroumitsa», *EO* 33 (1934) 15-23 και C. Miljkonić-Peppek, *Veljusa, Manastir Sv. Bogorodica Milostiva vo Seloto Veljusa kraj Strumica*, Skopje 1981, σσ. 55-64, θεωρούν πιθανότερο ως έτος αρχικής σύνταξης του καταλόγου το 1164.

29. Σύμφωνα με τον Στ. Κυριακίδη, *Θεσσαλονίκη Μελετήματα*, Θεσσαλονίκη 1939, 35-36, ο Πλαταμόνας, μετά την απόσπασή του από τον Βασίλειο Β', επιστρέφει διοικητικά στη Θεσσαλονίκη στα μέσα του 13ου αι.

30. PLP 29753. Βλ. και A. Laiou, «The Byzantine Aristocracy in the Palaeologan Period. A Story of Arrested Development», *Viator* 4 (1973)· ανάλυση στο A. Laiou, *Gender, Society and Economic Life in Byzantium*, Variorum London 1992, αφ. VI, 136.

επαγγελματιών στρατιωτών κάλυπτε ένα ευρύ κοινωνικο-οικονομικό φάσμα³¹. Την ανώτερη θέση στην κλίμακα καταλάμβαναν οι δυνατοί προνοιαριοί-γαιοκτήμονες, ακολουθούσαν οι επίλεκτοι μισθοφόροι και στη βάση κατατάσσονταν οι ταπεινοί ιδιοκτήτες γης, ίσως και κάποιοι εξαρτημένοι³². Τον τίτλο του στρατιώτη όμως έφεραν αυτοί που ανήκαν στην ανώτερη τάξη ως κάτοχοι προνοιών³³ και συνιστούσαν ιδιαίτερη ομάδα στο σύνολο του βυζαντινού στρατού, ξεχωριστή από τον «όχλο», τους «πολλούς» και τον «δήμο»³⁴. Ο στρατιώτης, λοιπόν, Τετραγωνίτης ήταν κάποιος στρατιωτικός αξιωματούχος, γαιοκτήμονας και πιθανώς προνοιαριος, ο οποίος στις αρχές του 14ου αι. ζούσε στη Στρούμνιτσα και στα μέσα του είχε ήδη εγκαταλήψει την πατρίδα του ή και την επίγεια ζωή³⁵.

Με την υπόθεση αυτή συμφωνούν τα ιστορικά γεγονότα. Στα πλαίσια της εκεκτατικής του πολιτικής και λόγω της αδυναμίας και του κατακερματισμού της αυτοκρατορίας, ο Στέφανος Δουσάν προσάρτησε στο βασίλειό του τη βόρεια Μακεδονία. Η οριστική κατάληψη της Στρούμνιτσας πραγματοποιήθηκε κατά το 1334³⁶. Ένα χρόνο νωρίτερα, με αφορμή τον θάνατο του άρχοντα της Θεσσαλίας Στέφανου Γαβριηλόπουλου, ο διοικητής της Θεσσαλονίκης Ιωάννης Μονομάχος εκμεταλλεύτηκε την αναστάτωση και αναρχία που επικρατούσε και εισέβαλε στη περιοχή. Μετά τις πρώτες επιτυχίες του Μονομάχου ακολούθησε ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ΄ με τον στρατό του και υπέταξε όλη τη Θεσσαλία, την οποία ενσωμάτωσε στο κράτος του³⁷. Για τις ανάγκες των επιχειρήσεων προφανώς μεταφέρθηκαν στρατεύματα από άλλες περιοχές³⁸, ίσως και από αυτές που πρόσφατα αποσπάστηκαν από το βυζαντινό

31. Bartusis, *Army*, ό.π., σσ. 363-365. Βλ. και Α. Ρ. Kazhdan, *Derenja I gorod v Vizantij*, IX-XV, Μόσχα 1960, σσ. 153-162.

32. Έξαρτημένοι ιδιοκτήτες γης αναφέρονται σε έγγραφο του 1321 στη Λαύρα ως στρατιώτες, Ρ. Lemerle - Α. Guillou - Ν. Svoronos - D. Papachryssanthou, *Actes de Lavra*, τ. II, Paris 1977, 109.157.

33. I. Sevčenko, «An Important Contribution to the Social History of late Byzantium», *Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.* 2 (1952) 454-456. Μ. C. Bartusis, «On the Status of Stratiotai During the Late Byzantine Period», *ZRVI* 21 (1982) 53-59· του ίδιου, *Army*, ό.π., σ. 365.

34. Ιωάννης Καντακουζηνός, *Ιστορία*, εκδ. L. Schopen, Bonnae 1828-1832, III, 120, 130, II, 297-298. Πρβλ. Μ. Angold, *Archonts and Dynasts, Local Aristocracies and the Cities of the Later Byzantine Empire, The Byzantine Aristocracy IX to XIII Centuries* (Μ. Angold ed.), BAR International Series 221, Oxford 1984, σσ. 244-246.

35. Βλ. σημ. 19.

36. Για τη χρονολογία της κατάκτησης των βυζαντινών πόλεων από τους Σέρβους βλ. Μ. Dinić, «Za hronologiju Dučanovih osvajanja vizantiskih gradova», *ZRVI* 4 (1956) 7.

37. G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους* (Μτφρ. Ι. Παναγόπουλος), τ. 3ος, Αθήνα 1995, σ. 202.

38. Για την υποχρέωση των προνοιαρίων να ακολουθούν σε μακρινές αποστολές βλ. Ν. Οικονομίδης, «À propos des armées des premiers Paléologues et des compagnies de soldats», *TM* 8 (1981) 353-355. Πρβλ. Bartusis, *Army*, ό.π., σ. 343. Στη Μ. Ασία, εξάλλου, οι κάτοχοι μικρών

κράτος, όπως η βόρεια Μακεδονία. Ο Πλαταμώνας, που ήδη από το 1246 αποτελούσε τμήμα του κράτους της Ηπείρου³⁹, προφανώς καταλήφθηκε από τον Μονομάχο και τον Ανδρόνικο κατά την προέλαση τους νοτιότερα. Λόγω της εξαιρετικά σημαντικής του θέσης πρέπει να δέχτηκε νέα φρουρά και αξιωματούχους και πιθανώς ανακαίνιση ή έστω μικρής κλίμακας επιδιόρθωση της οχύρωσης.

Κατά συνέπεια, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Τετραγωνίτης της επιγραφής είναι ο νέος καστροφύλακας, επικεφαλής του στρατού της πόλης⁴⁰, υπεύθυνος για τη φύλαξη της και τη συντήρηση των αμυντικών τειχών του κάστρου⁴¹, τα οποία επιδιόρθωσε αμέσως μετά την ανάληψη των καθηκόντων του. Το πρόσωπο αυτό, ο στρατιώτης, μάλλον και σεβαστός, κυρ-Θεόδωρος, εγκατέλειψε την υπό σερβική κατοχή Στρούμνιτσα είτε λόγω καθήκοντος είτε από ανάγκη. Ίσως το δέλεαρ για την κάθοδο του «ακτήμονα» προνοιάριου Τετραγωνίτη στον Πλαταμώνα αποτελούσε η υπόσχεση νέων εδαφών και παροίκων αυτών που πρόσφατα ενσωματώθηκαν στο βυζαντινό κράτος με την προσάρτηση της Θεσσαλίας, αντικαθιστώντας αυτά που χάθηκαν στη βόρεια Μακεδονία⁴².

ΑΡΧΟΝΤΟΥΛΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ

προνοιών μετά την ήττα στη μάχη του Βαφαιού (1301) έχασαν τις γαίες τους και αναζήτησαν δουλειά ως μισθοφόροι στον στρατό του Μιχαήλ Θ' στη Θράκη, Laiou, *ό.π.*, σσ. 141-142.

39. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σσ. 28-29.

40. Angold, *ό.π.*, σ. 245.

41. Bartusis, *Army*, *ό.π.*, σ. 313. Βλ. και την περιγραφή του καστροφύλακα Ορέστη στα τείχη των υπό σερβική κατοχή Σερρών, Α. Ξυγγόπουλος, *Έρευνα εις τα βυζαντινά μνημεία των Σερρών*, Θεσσαλονίκη 1965, σσ. 14-18. Άλλος ένας καστροφύλακας, ο Ιωάννης Χαμαετός, επέβλεπε εργασίες ανακαίνισης των τειχών της Θεσσαλονίκης, όπως αναφέρει η επιγραφή στην πύλη της Άννας Παλαιολογίνας, Spieser, *ό.π.*, σσ. 175-176, αρ. 28.

42. Για την προκοδότηση στρατιωτών με νέες πρόνοιες μετά από ήττα και απώλεια εδαφών βλ. Laiou, *ό.π.*, σσ. 141-142.

SUMMARY

Arhontoula Anastasiadou, *Theodoros Tetragonites, a Soldier from Strumnitsa to Platamonas.*

A certain Theodoros Tetragonites is referred on an inscription of the year 1334 from the walls of the Byzantine fortified town of Platamonas in Southern Macedonia.

Tetragonites were a well-known family in Strumnitsa, Northern Macedonia, during 13th to 15th century.

Theodoros of the inscription must be identified with a Sevastos Atratiotes who lived in Strumnitsa between 1286 and 1310. He must have moved to Platamonas as the new castrophylox of the town just after the Serbian occupation of Northern Macedonia in 1334.

